

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

21e jaargang nr. 22

26 mei 1968

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overlge landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Oorlog met de natuur?

„Historisch gezien heeft de mens altijd de neiging gehad zich in staat van oorlog met de natuur te beschouwen en de humanisten hebben voortdurend de zijde van de mens gekozen in deze strijd. Dat was tot op zekere hoogte gerechtvaardigd in het verleden, toen de mens het op moest nemen tegen een omgeving die herhaaldelijk, doch niet onveranderlijk, vijandig was.

Wij moeten erkennen, dat de situatie nu radicaal veranderd is. De vijand is verslagen en ligt machteloos aan onze voeten. Moeten wij een onvoorwaardelijke overgave eisen? De geschiedenis doet vermoeden, dat dit onvoorziene en verschrikkelijke problemen zou kunnen scheppen. Inderdaad, de nederlaag is niet definitief. De verslagen vijand zou in staat kunnen zijn iets gemeens terug te doen met behulp van factoren, die wij op het ogenblik niet kunnen voorzien. Hij zou ons met onze eigen wapens kunnen bevechten”, aldus Dr. D. M. C. MacEwan uit Ierland.

Dr. MacEwan is één der sprekers op het tweede Europese congres, dat de International Humanist and Ethical Union, waarbij ook het Humanistisch Verbond aangesloten is, deze zomer houdt in de Stadthalle van Hannover, West-Duitsland en wel van 14 tot en met 19 juli. Hij zal één der aspecten belichten van het congressthema:

„Conservation and human fulfilment”

dat uiteenvalt in twee onderdelen, namelijk:

- I. *Conservation as the intelligent and purposeful control of the human environment.*
- II. *Human fulfilment as the choice and pursuit of ideals and the attainment and enjoyment of ends.*

Het laatstgenoemde aspect zal ingeleid worden door de heer A. Niel uit Frankrijk. Beide inleidingen zullen voor het congres gepubliceerd worden in het blad van de IHEU, „International Humanism”. Dankzij tolken en een vertaalininstallatie zullen de deelnemers in staat zijn de discussie, die hierop aansluit, te volgen in één der drie congres talen Engels, Frans of Duits. Het congres zal zich niet alleen bezighouden

met het behoud van het leven en de menselijke vervulling. Er zal ook de mogelijkheid zijn in kleine groepjes te discussiëren over een tiental onderwerpen, zoals: verplichtingen van de humanist in de (plaatselijke) samenleving, opvoeding en familieleven, jeugd, stromingen in het humanistisch denken, humanisme en arbeid, vrede en ontwikkelingssamenwerking, etc. Er zal niet alleen gepraat worden. In het programma is rekening gehouden met de nodige afwisseling. Op de openingsbijeenkomst, waar Dr. S. L. Mansholt, vice-voorzitter van de Europese Commissie, het woord zal voeren, zorgen een koor en een organist voor de muzikale opulstering. Er zijn twee cocktailparties gepland, op zondag en op vrijdag, waar men naast eten en drinken ook zal kunnen dansen. Ook bestaat de mogelijkheid op woensdagmiddag een excursie te maken naar Celle, een romantisch stadje met oude vakwerkhuisen. Op woensdagavond kan men in de Stadthalle aanzitten aan een feestelijk diner. Bovendien worden de congresdeelnemers door het gewest Niedersachsen van de Bund Freireligiöser Gemeinden Deutschlands, de gastheer van het congres, uitgenodigd voor een opvoering van het toneelstuk „De drie musketiers” op dinsdagavond.

De deelnemerskosten zijn afhankelijk van de wensen van de deelnemer. Voor personen boven de 25 jaar bedragen de kosten zonder ontspanningsbijeenkomsten, maar met toneelvoorstelling DM 100 per persoon. Men heeft dan het recht alle congresbijeenkomsten bij te wonen en ontvangt bovendien na het congres een verslag in drukvorm. Begeleidende deelnemers boven de 25 jaar betalen slechts DM 75. Zij hebben dezelfde rechten als hun man of vrouw, doch ontvangen geen verslag. Deelnemers van 25 jaar en jonger betalen DM 20 en mogen ook alle congresbijeenkomsten bijwonen. Zij ontvangen eveneens geen verslag. Desgewenst zorgt de Bund Freireligiöser Gemeinden Deutschlands voor uw onderdak. Voor verdere inlichtingen wende men zich tot het secretariaat van de IHEU, postbus 114, Utrecht.

Overdruk uit Mens-Wereld

Vier eeuwen na Heiligerlee

Wat herdenken wij?

In 1574 werd Leiden door de spaanse troepen belegerd, de tweede stad — van Alkmaar was immers de victorie begonnen — die de vijand wist te weerstaan in een opstand, die we 80-jarige oorlog zijn gaan noemen. We weten het allemaal uit de schoolboekjes, hutspot, haring en wittebrood inbegrepen.

Er was aan alles gebrek in de belegerde stad, ook aan geld. Daarom liet het stadsbestuur papieren noodgeld drukken en dat werd voorzien van het opschrift: Haec libertatis ergo (dit is om de vrijheid). Op de volgende zondag preekte ds. Den Taling in de Pieterskerk met onder zijn gehoor in het „Heerengestoelte” burgemeester van der Werff en de stadssecretaris Jan van Hout. In zijn preek deed hij een scherpe aanval op het stadsbestuur, dat niet „libertatis ergo”, maar religionis ergo (om het geloof) op het noodgeld had moeten laten drukken. Van Hout een opvliegende kerel, trok zijn pistool, richtte hem op de kansel en zei: „Zal ik hem er even aflichten?”, maar de burgemeester wist zijn vriend gelukkig daarvan te weerhouden.

U ziet: de vraag wat we in de 80-jarige oorlog moeten herdenken, wat doel en zin was van de opstand tegen koning Philips, was van het begin af een strijdvraag en dat is het vierhonderd jaar gebleven, al zijn de standpunten wel wat genuanceerder geworden. Dat wordt begrijpelijker, wanneer we bedenken, dat het in 1568 in werkelijkheid niet om één vrijheid ging. Maar grote historische gebeurtenissen worden gewoonlijk niet herdacht als de werkelijkheid, die ze geweest zijn, maar als de mythe die ervan gemaakt is. Een voorhistorische overstroming in Mesopotamië leeft waarschijnlijk voort in het mythische bijbelverhaal over Noach en de Ark. Zo'n mythe is ook de voorstelling, die velen van ons nog altijd met zich omdragen: Wij — ja, waarom wij eigenlijk zoals we hier zitten? — hebben 80 jaar voor de vrijheid gestreden. En daarbij zien we ons zelf dan graag als de voortrekkers van de westerse democratie. In iedere mythe steekt een stuk waarheid. Uit de mythe omtrent de 80-jarige oorlog kunnen we de waarheid wel iets nauwkeuriger losmaken dan uit die van de Ark.

Het schaarse plantje van de verdraagzaamheid had, door welke oorzaken dan ook, in de Lage Landen vroeg wortel geschoten. De afschuwelijke heksenprocessen, die Europa in de 15de en 16de eeuw teisterden, hielden hier een eeuw eerder op dan elders. En al honderd jaar voor de Opstand werd in Rotterdam Erasmus geboren, die, levenslang katholiek gebleven, niettemin krachtig opkwam voor verdraagzaamheid tegenover andere overtuigingen. Een halve eeuw later verdedigde Coornhert, ditmaal in het hervormde kamp, dezelfde gedachten. Hun humanistische levensbeschouwing vond ingang bij een beperkte groep van intellectuelen, zowel katholieken als hervormden, maar ook de grote massa van het volk hier had een spontane afkeer van inquisitie en brandstapel en zou niet als in Spanje met hetzelfde enthousiasme te hoop lopen voor een auto da fe (een ketterverbranding) als voor een stierengevecht.

Intussen — ook de huidige humanisten kunnen daarvan meepraten — wordt de verdraagzaamheid gewoonlijk niet met dezelfde strijdvaardigheid beleden en verdedigd als een of ander dogmatisch geloof, en dus is het begrijpelijk, dat de aanvankelijk nog kleine groep van overtuigde calvinisten de stoottroep van de Opstand vormde. Voor hen ging het inderdaad om het geloof, om hun geloof, en toen het verzet, dat op hen dreef, triomfeerde, werd het calvinisme staatsgodsdienst. Er was onder de Republiek, dat is dus tot bijna 1800, wel geen geloofsvervolgung, zoals toen nog in vele andere landen, maar wel wat we nu discriminatie zouden noemen: zo waren niet-calvinisten uitgesloten van openbare ambten en hun godsdienst-oefeningen moesten in besloten kring gehouden worden.

Maar die kleine calvinistische gideonsbende zou in minder dan geen tijd „ausradiert” zijn geweest, als zij niet gesteund waren door groepen, die het om andere vrijheden ging. Alkmaar b.v. had het beleg zeker niet doorstaan, als het verzet alleen had moeten komen van de nauwelijks 3 % calvinisten in de stad.

Een derde vrijheid, die men verlangde, was de nationale. In de late middeleeuwen was in de Europese staten het besef van nationale eenheid sterk gegroeid, ook in de Lage Landen, ook al waren ze in vrijwel zelfstandige gewesten versnipperd. Onder Karel V waren alle Nederlandse gewesten in een hand gekomen en dat werd na hem de hand van zijn zoon Philips, koning van Spanje. Maar het Nederlands nationaal besef nam het niet, dat de Nederlanden nu door een spaanssprekend vorst vanuit Madrid geregeerd werden.

Daar kwam bij, dat Philips zijn landen wilde besturen volgens de beginselen van de toen moderne, gecentraliseerde staat. Wat was dat eigenlijk? U herinnert zich, hoop ik, al weer uit het schoolboekje, het leenstelsel, waarbij de middeleeuwse vorst zijn land regeerde door over grote gebieden zijn gezag toe te vertrouwen aan zijn leenmannen, graven en hertogen, die een groot deel van de opbrengst van het gebied mochten opstrijken en in ruil daarvoor de vorst trouw zwoeren en steunden in zijn vele oorlogen en andere ondernemingen. Tegen de toenemende macht van die leenmannen, waardoor het rijk uiteen dreigde te vallen, richtte zich de moderne eenheidsstaat. Door het toenemend verkeer en vooral door het toenemend geldverkeer werd het de vorst mogelijk van een centraal punt uit zijn land te besturen met behulp van een vast — en afzetbaar! — ambtenarencorps en een staand leger. Zo konden ze de positie van de leenmannen terugbrengen tot die van een altijd nog wel machtige, maar niet almachtige hofadel.

Wij zijn in het algemeen geneigd aan te nemen, dat een revolutie — en de Opstand was een revolutie — in dienst staat van de vooruitgang. We hoeven overigens maar om ons heen te zien naar de vele kolonels- en generaalsrevoluties van de laatste jaren om te weten, dat dat niet opgaat. Ook de opstand der Nederlanden stond,

ten dele, niet in dienst van de vooruitgang, maar regelrecht van het behoud.

Naast de vrijheid van denken in het algemeen, de vrijheid voor de Hervormde Kerk en de nationale onafhankelijkheid, sprak men in die tijd veel over „onze aloude vrijheden”. Wat bedoelde men daarmee? De Nederlandse gewesten waren ook kleine leenstaatsjes, die in de loop der jaren allerlei voorrechten en kleine stukjes zelfstandigheid van de vorst hadden weten los te krijgen in ruil voor diensten en geld. Dat zelfde gold voor nog kleinere gebieden binnen de gewesten, met name de meer of minder machtige en rijke steden. Al die voorrechten heetten „onze aloude vrijheden” en geen van de belanghebbenden was bereid daar iets van op te geven terwille van een ongetwijfeld doelmatiger en moderner gecentraliseerde staatsvorm. Een van de maatregelen daarvan: Philips' poging tot een algemeen belastingstelsel: de tiende penning, was als een aanslag op de economische vrijheid bijzonder gehaat.

Toen het verzet getriomfeerd had, kon de nieuwe Republiek het dan ook niet opbrengen zelf het verouderde systeem af te schaffen. De Republiek werd een bond van kleine staatsjes, waarin niet meer de leenmannen, maar de aanzienlijke burgerij, de regenten, de lakens uitdeelden en daaraan heeft de Republiek de meer dan twee eeuwen van zijn bestaan geleiden. Want geen regeringsbesluit kon tot stand komen zonder overleg met de besturen van de provincies, geen besluit van de provincies zonder ruggespraak met de steden en andere kleine machthebbers. Onze uitdrukking: „op z'n elf en dertigs” gaat terug op het systeem in Friesland, waar geen maatregel kon worden genomen zonder dat de elf steden en dertig grietenijen een vinger in de pap hadden gehad. Oranje, die de fouten van het systeem wel onderkende, had b.v. al in 1581 na een reeks overstromingen gewaarschuwd tegen de gevaren van een versnipperd en onderling tegenstrevend gezag bij de waterkering. Zo waren er blijvend geschillen tussen de provincies, die een rivier tot gemeenschappelijke grens hadden, omdat men van beide zijden de eigen oever trachtte te beschermen door kribben, die de stroom tegen de overoever aandreven en de scheepvaart in het nauw brachten.

Hoe herdenken wij de 80-jarige oorlog? Hoe is men in de loop der eeuwen die oorlog gaan zien? Want daarbij viel de nadruk niet altijd op dezelfde der veroverde vrijheden. Tijdens de Republiek vierde men natuurlijk ook de nationale vrijheid. En men hield vast aan een grote, zij het niet onbepaalde, vrijheid in woord en geschrift. Heel wat uitgaven, waar zich in Frankrijk en Engeland geen drukker aan waagde, kwam van een nederlandse pers en veel van wat in die landen in het geheim gedrukt werd, kreeg een titelblad, waaruit moest blijken, dat het in Delft of Zaltbommel was uitgegeven. Maar zo lang de Hervormde Kerk staatskerk bleef, zag de publieke opinie, door het onderwijs daarin voorgedaan, in de oorlog toch in de eerste plaats een strijd „religionis ergo” zoals de dominee in de Pieterskerk. In de 19de eeuw werd Nederland eindelijk een eenheidsstaat onder vorsten uit het huis van Oranje en nu ging het nationale en het orangistische element overwegen in de herdenkingen. Het liberalisme, de emancipatie van de katholieken en het toenemend atheïsme brachten mee, dat de triomf van het calvinisme iets meer op de achtergrond raakte. Het is de tijd van de kleuriger romantische, net-echte historische optochten, de tijd, waarin, altijd wel een beetje zuinig de her-

denkingsmonumenten, zoals die in Alkmaar en Heiligerlee worden opgericht. De tijd, waarin de oude, mooie en vrome verzetsliederen van Valerius: Merck toch hoe sterck en Wilt heden nu treden en ook het Wilhelmus min of meer verdrongen worden door zulke brallende nationale zangen als Wie Neerlands bloed, Piet Hein en De Watergeus staat voor Den Brie-hie-hiel. De tijd, waarin volgens een betrouwbaar verhaal een geschiedenisleraar een weinig geflatteerd portret van Alva op het bord tekende, daar met opgeheven vuist „schurk” tegen brulde om dan te gaan vertellen, hoe „wij” 80 jaar tegen die schurk en zijn trawanten gestreden hadden zonder overigens te vermelden, dat die strijd voor 90 % met duitse huurlingen werd gevoerd. En wij, 20ste-eeuwers, wat herdenken wij in de 80-jarige oorlog? Het is een onschadelijke herdenking geworden met wat verkleedpartijen en schoolkinderenpret, waarbij geen doden meer betreurd hoeven te worden en geen levenden opgewekt om het vuur brandende te houden. Want het huidige Spanje en wij hebben zo weinig van elkaar te vrezen, dat zelfs Franco er zich niet druk over maakt, wanneer zijn voorvaders niet de beste rol spelen in onze feestelijke optochten. En daarom mogen de feestredenaars zich veel krasser uitlaten over de slechte Alva dan we dat op 5-Mei-herdenkingen over de Duitsers doen, met wie we nu eenmaal zoveel nuttige punten van samenwerking hebben, het wegvervoer b.v., en tegenover wie ons dus het vergeten en vergeven past, zoals ons steeds weer wordt voorgesteld.

Wie nu de Opstand der Nederlanden herdenkt — want daar zou ik liever van spreken dan van die 80 jaar voortsuddende oorlog — moet zijn aandacht, eerder dan op de wapenfeiten van Heiligerlee en Den Briel, richten op de grote figuren, die de inspiratoren van de nederlandse vrijheidsgedachte en tolerantie zijn geweest: Erasmus, Coornhert en Oranje, de man, die zich hoofdzakelijk uit politieke overwegingen bij de stoottroep van de calvinisten aansloot, maar die, ook in het felst van de strijd, zich bleef verzetten tegen alle tyrannie van paapsgezinden en papenvreters. Drie erf-laters van onze humanistische traditie, voorvechters van de vrijheid van geloven en van denken en van die allergrootste vrijheid: de verdraagzaamheid.

Annie Romen Verschoor

INVLOEDRIJKEN

Deze brochure bevat een aantal artikelen over belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachten naar voren hebben gebracht. De uitgave is verlicht met foto's en tekeningen.

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 4,75 op postrekening nummer 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht.

Aflossing

Toen ik een dezer dagen uit de mond van een zeer voortreffelijke relatie een stelling vernam die ik uit haar mond niet verwachtte, zei ik spontaan: „Gij zijt volkomen gaaf en afgerond, oud-liberaal, wantrouwend en gezond.”

Juist twee dagen daarvoor had ik na het aanhoren van een al te stichtelijke dagopening naar buiten gekeken en gezien hoe de zon door het prille groen speelde, dat de stadsplantsoenen dienst voor mijn woning doet groeien. En — u kunt het geloven of niet — daar welden mij de volgende dichtregels naar de keel:

En God verklaart ons meer van 't heden
In 't lied der lijsters — het is mei —
Dan in het oeuvre van Van Eeden
En 't hele dichtwerk van Verwey.

In alle bescheidenheid gezegd: Zoiets vind ik knap. Het is toch geen kleinigheid om 's morgens te acht uur geheel uit het hoofd een stuk van een gedicht op te zeggen. En dat, terwijl ik de leeftijd, waarop verzen een wezenlijk deel van het bestaan uitmaken, toch alweer enige tijd achter de rug heb.

Het zal overigens de ingewijde lezer niet zijn ontgaan, dat de beide citaten afkomstig zijn van de dichter Jan Greshoff. Tot mijn innige vreugde heb ik vernomen, dat aan deze bijna tachtigjarige poët de Jan Campertprijs is toegekend. De laatste paar jaar is het wat minder, maar er zijn vele jaren geweest, dat ik aan Greshoff onnoemelijk veel plezier heb beleefd. Zijn proza maar vooral zijn poëzie heeft mij in moeilijke ogenblikken geschraagd, in betere tijden vermaakt en — vooral in het begin van de kennismaking — mijzelf beter leren kennen. Hij heeft zichzelf „a minor poet” genoemd, een dichter van de tweede rang. Ik neem wel aan dat dit zo is, maar dat heeft mij nooit gestoord. Integendeel. De gebruikspoëzie van Greshoff heb ik op alle dagen van de week en onder alle weersomstandigheden kunnen genieten. De superieure dichtwerken van de bovenste plank alleen op zon- en feestdagen.

Wat mij vooral in zijn gedichten heeft aange trokken was het — misschien schijnbaar — zo weinig pretentieuze.

Ik ben precies als Pietersen en Meier
Een doodgewone vaderlandse vrijer
En geef u, net als zij het doen
Zo nu en dan wat rozen en een zoen.
Dát zegt me iets.

Greshoff was een non-conformist. Hij was graag op een provocerende manier ergens tegen. Dat is in de persoonlijke sfeer dikwijls heel aardig, maar maatschappelijk kan het gevaarlijk zijn. Hij begon onschuldig en liep als ruim twintigjarige jongmens door Den Haag met een geklede jas en een hoge hoed. Zo heeft elke tijd zijn eigen provo's. Later kwam hij in Parijs in de ban van de Action Française, een uiterst reactionair groepje, dat veel overeenkomst vertoonde met het latere fascisme. Maar ook dat

is, gelukkig, voorbij gegaan. Daarna heeft hij zich jarenlang afzijdig gehouden van politieke en andere maatschappelijke beroeringen:

„...voor 't wel en wee

Der Sovjetrepubliek en Nederland

Blijf ik volkomen onverschillig

Want wat of er ook gebeurt, ik doe niet mee.

En:

'k Heb vierkant maling aan 't vijfjarenplan,

Ik veeg mijn schoenen aan een encycloëdie,

Der Vlamen heilige taalstrijd maakt me ziek

En Hitler vind ik een vulgaire man.

Maar Hitler heeft hem tenslotte wel gedwongen partij te kiezen en in proza en poëzie heeft hij getuigd van zijn afkeer van „het beest”.

In het Hollands Weekblad, dat onder leiding van Greshoff voor de Nederlandse kolonie in Brussel werd uitgegeven, maar al gauw vooral door de hoofdartikelen van Greshoff ook in ons land een grote lezerskring kreeg, is hij fel van leer getrokken tegen „de heer A. Hitler” en „de heer B. Mussolini”. In zijn „Bruine Liedjes” en „Jean Jacques in 1933” heeft hij zijn afkeer van dwang, geweld en onderdrukking in verschillende toonaarden weergegeven. De tijd van „wat of er ook gebeurt, ik doe niet mee”, was uit. Het werd nu:

Ik sla de trom en dreun de dromers wakker.

Wie droomt verradt zijn vrouw, zijn kind, zijn makker;

Geen eerlijk man kan zich gelukkig voelen

Als zijn gelijken die het goed bedoelen

En nooit hun stugge nek hebben gebogen

Door liederlijke landsknechten bespogen,

Getrapt, geslagen worden totterdood.

Wordt wakker want de nood is groot.

Het was de tijd van „de vijand is de onsterfelijke sergeant” en „wie zich in leuzen en chevrons vermeit is altijd iemand van verdachte zeden.”

In 1939 heeft hij Europa verlaten en is hij naar Zuid-Afrika gegaan, waar zijn zoon(?) werkte(n).

Het beste leert men Greshoff kennen uit zijn biecht „Pro Domo”. Hij wil eerlijk zijn en te goeder trouw, hij wil beminnen en zich niet binden. Hij zegt:

Verafschuw de principes en verander!

Een eerlijk man is iedre dag een ander,

en iedre dag een ander avontuur.

Later zal hij zeggen: „Wij hebben vrijheid nodig, méér dan brood, want liefde en zon, de rijkdommen der aarde zijn in de bajes van geringe waarde.”

En dan alsjeblijft geen aanstellerij en huichelaarij.

Men kan het zuiver en royaal bedoelen

maar voor die rijen uitgestreken smoelen

Bidden: verdelg hen Here, of maak mij blind.

Ik heb veel goede uren aan Greshoff te danken.

Een klein deel van de schuld die ik bij hem heb, moet worden afgelost.

H.H.

Van week tot week

Radio (Hilv. I)

Zondag 2 juni 9.45-10.00 uur: Mevr. R. Swelheim-de Boer, zenuwarts: „Enkele aspecten van de abortus provocatus”.

Zondag 9 juni 9.45-10.00 uur: Dr. C. van Rijsinge: Onderwerp nog niet bekend.